

Anna Spiechowicz

Streszczenie rozprawy doktorskiej: „*Dziennik*” Jana Józefa Szczepańskiego jako zapis dążenia do pełni. Dokument osobisty w przestrzeni moralnej.

Najważniejszym celem rozprawy doktorskiej jest odpowiedź na pytanie, czy etyka może być ważnym elementem autobiograficznego dyskursu. Kwestia ta jest rozważana na przykładzie *Dziennika* Jana Józefa Szczepańskiego. W pracy zostały postawione następujące pytania: Czy badanie dokumentów osobistych za pomocą etyki może wnieść coś nowego do studiów nad literaturą autobiograficzną? W jaki sposób pisanie dziennika może konstytuować tożsamość podmiotu i przybliżyć go do moralnych źródeł? Jaką rolę odgrywa dokument osobisty w przestrzeni moralnej? Czy pisanie dziennika (i *Dziennika* przez Szczepańskiego) może pomagać w osiągnięciu pełni? Powyższe kwestie są analizowane w kontekście badań nad tożsamością nowoczesną (m.in. Charles Taylor i David Parker) oraz krytyki genetycznej, która jawi się jako niezbędna do studiów nad dziennikami. Ta druga perspektywa sprawia, że w dysertacji zawarte są liczne informacje na temat rękopisu *Dziennika* (będącego „codzienną praktyką piśmienną” – Lejeune, Rodak), a także fotografie jego wybranych stron. Rozprawa ukazuje oryginalność, wyjątkowość i wieloaspektowość tego diariusza poprzez analizę zawartego w nim projektu dążenia do życia dobrego.

Praca składa się ze wstępu, czterech zasadniczych rozdziałów podzielonych na mniejsze części oraz zakończenia. Pierwszy rozdział, zatytułowany ***Pisarstwo autobiograficzne – teorie, typologie, historia, rozpoznania*** jest rekonstrukcją rozwoju badań nad literaturą autobiograficzną poczynionych przez szereg badaczy na przestrzeni lat. Na początku rozdziału przywołane zostają najważniejsze stanowiska dotyczące dyskursu autobiograficznego, m. in. Ryszarda Nycza, Tomasza Burka, Edwarda Balcerzana, Jerzego Jarzębskiego, Małgorzaty Czermińskiej, Andrzeja Zieniewicza, Jerzego Smulskiego, Philippe’a Lejeune’a, Davida Parkera i Pawła Rodaka. Istotny staje się także autobiograficzny rys dzieł literackich Szczepańskiego, które tworzą kontekst dla rozważań nad *Dziennikiem*. W kolejnych partiach tekstu wprowadzona jest typologia literatury dokumentu osobistego, po czym następuje krótka charakterystyka gatunków autobiograficznych. Uwzględniony jest także, za Pawłem Rodakiem, rys historyczny dziennika. Dalsza część rozdziału prezentuje autobiograficzny trójkąt Małgorzaty Czermińskiej i związane z nim trzy postawy autobiograficzne – świadectwo, wyznanie, wyzwanie oraz zaproponowane przez Rodaka trzy rodzaje dzienników – prywatny,

pisarski i literacki (do drugiej kategorii należy *Dziennik Szczepańskiego*). Pod koniec zostaje udzielona odpowiedź na pytanie o znaczenie dziennika jako codziennej praktyki piśmiennej, a także nakreślone miejsce dokumentów osobistych (zwłaszcza dziennika) w obrębie krytyki genetycznej. Na koniec zostaje przywołana klasyfikacja Rodaka, który wyróżnił trzy prawdy występujące w dzienniku (wydarzeń, doświadczenia, rzeczywistości), po czym odniesiona jest ona do *Dziennika Szczepańskiego*.

W rozdziale drugim pod tytułem *Etyka jako element autobiograficznego dyskursu* wprowadzone zostają kolejne narzędzia niezbędne do przeprowadzenia analiz nad literaturą dokumentu osobistego. W centrum rozważań znajduje się kwestia znaczenia etyki dla badań autobiograficznych. W tej części mowa jest o tendencjach związanych z tzw. zwrotem etycznym i za Liesbeth Korthals Altes wyróżnione są trzy charakterystyczne nurty tego zjawiska. Pierwszy z nich – pragmatyczno-retoryczny – okazuje się najbardziej użyteczny dla podejmowanych w dysertacji analiz. W dalszej części rozważań wprowadzone są narzędzia metodologiczne do badań nad *Dziennikiem Szczepańskiego* i kluczowe dla prowadzonych analiz pojęcia wypracowane przez Taylora, takie jak: m. in. dobra konstytutywne, źródła moralne, silne i słabe wartościowania, ramy pojęciowe, przestrzeń moralna, trzy rodzaje doświadczenia pełni. Następnie zaprezentowana jest metoda badania literatury autobiograficznej Davida Parkera z uwzględnieniem jego rozpoznań dotyczących sposobów artykulacji Dobra. Rozdział zamyka polemika z niektórymi zarzutami, które w odniesieniu do badań Parkera postawił Paweł Rodak.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Podmiot moralny w „Dzienniku” Jana Józefa Szczepańskiego*, ma już charakter ściśle interpretacyjny. Po wprowadzeniu najważniejszych informacji na temat współczesnych badań nad podmiotowością (za Andrzejem Zawadzkim i Agatą Bielik-Robson) zostaje podjęta kwestia podmiotowości w narracjach autobiograficznych, a następnie przeprowadzona analiza i interpretacja podmiotu w *Dzienniku Szczepańskiego* (korespondującą z rozpoznaniem Johna Maxwella Coetzeego). Omówione zostają niebezpieczeństwa i pułapki, czyhające na podmiot w narracjach o sobie (m. in. za Johnem Barbourem). W dalszej części rozdziału pojawia się próba odczytania *Dziennika Szczepańskiego* w kategoriach „ćwiczenia duchowego” (za Pierre’em Hadotem oraz Kariną Jarzyńską). Na zakończenie – w ramach analizy porównawczej – *Dziennik Szczepańskiego* jest zestawiony z *Autorelacją* Wanga Shimina. W tym fragmencie dochodzi do głosu perspektywa

kobieca – żony pisarza, Danuty Szczepańskiej, ukazana m. in. dzięki zastosowaniu narzędzi krytyki feministycznej.

Wreszcie rozdział czwarty – *Trzy rodzaje doświadczenia pełni w „Dzienniku” Jana Józefa Szczepańskiego* – przynosi szczegółową interpretację zawartego w temacie dysertacji zagadnienia. W tej części zostają dokładnie przeanalizowane konkretne fragmenty *Dziennika* Szczepańskiego, w których pojawia się intencja zapisywania „dobrego życia” oraz mierzenia się z pytaniem „jak żyć?”. W rozdziale tym, zgodnie z tytułową zapowiedzią, zostają obszernie scharakteryzowane trzy rodzaje doświadczenia pełni opisane w *Dzienniku* – przeżycie epifanii, negatywne doświadczenie pełni, „ustabilizowany stan pośredni”. Szczegółowe analizy dotyczą również kwestii wiary i niewiary pisarza, a także znaczenia domu i rodziny, przestrzeni sacrum i profanum (Kasinki i Krakowa ujętych w perspektywie geopoetyki), pracy pisarskiej oraz pełnienia ważnych funkcji społecznych (m. in. prezesa Związku Literatów Polskich) jak również podróży (w okresie komunizmu tworzących istotne przestrzenie wolności diarysty).

Zakończenie podsumowuje znaczenie krytyki genetycznej dla badań nad *Dziennikiem* Jana Józefa Szczepańskiego, rolę jego diariusza w dążeniu do osiągnięcia pełni (niezwykle istotną w sytuacji człowieka, w którym istnieje ogromna, lecz niezrealizowana potrzeba wiary). Podkreślona zostaje nowatorskość połączenia etyki i krytyki genetycznej dla celu analiz *Dziennika* Jana Józefa Szczepańskiego, a także nakreślona perspektywa dalszych badań nad tą tematyką.

Autorka jest świadoma, że dziennik jako gatunek nieoczywisty, „forma bez formy”, codzienna praktyka piśmienna, domaga się zastosowania różnorodnych narzędzi do badania jego materii. Stąd też w niniejszej dysertacji można znaleźć ujęcia właściwe dla krytyki genetycznej, studiów nad narracją, etyki, lecz także studiów nad literaturą autobiograficzną, filozofii, krytyki feministycznej czy geopoetyki. Wszystkie wymienione wyżej narzędzia pozwalają odczytywać *Dziennik* Jana Józefa Szczepańskiego w rozległym, antropologicznym kontekście.